

Osztrák–magyar különbségek

– az Európai Értékrend Vizsgálat 2008. évi adatai szerint

LEXIKÁLIS ÁTTEKINTÉS

Ausztria és Magyarország sok vonatkozásban hasonló. Annál feltűnőbbek a különbségek. Területük nagysága (Ausztria: 83 871 km², Magyarország: 93 028 km²) és népességszámuk (2010-es EUSTAT adatok szerint¹ Ausztria: 8 375 290, Magyarország: 10 013 000) nem sokban különbözik. A népesség korstruktúrája hasonló. Ausztriában kevéssel nagyobb az idősek aránya a hosszabb élettartam következtében.

A városi népesség aránya jóformán azonos (Ausztria: 67%, Magyarország: 68%). Az osztrák városok ugyan általában városiasodottabbak, mint a magyarok, viszont Ausztriában kisebb településeket is városnak nyilvánítanak, mint Magyarországon. (A European Values Study, azaz Európai Értékrend Vizsgálat – a továbbiakban EVS 2008 – adatai szerint² 2008-ban Magyarország népességének 31,5%-a, Ausztria népességének 41,5%-a lakott ötezer fősnél kisebb településen.)

A társadalom állapotának fontos mutatója az iskolai végzettség. Magyarországon Ausztriáénál sokkal nagyobb, de gyorsan csökken azok aránya, akik nyolc osztályt vagy még annyit sem végeztek. A felsőfokú végzettségük aránya a két ország felnőtt népességében hasonló (a 25–64 éves osztrákok 17,6%-a, az ugyanilyen korú magyarok 18,0%-a), de a harmincöt évesnél fiatalabbak között Magyarországon maga-

sabb, mint Ausztriában.³ Az emberek beállítottságának és szemléletének kialakulását jelentősen befolyásolja a családi környezet. Ez nem azonos a két országban. Ausztriában a szülők nemzedékében kevesebb a felsőfokú végzettségű, mint Magyarországon. A skála másik végén viszont Magyarországon ennek a nemzedéknek egy nagy (19,4%), míg Ausztriában csak egy elenyészően kis (4,9%) csoportja nem végzett legalább nyolc osztályt.

Különbözik a két ország gazdaságának a szerkezete. Ausztria mezőgazdaságilag hasznosított területéből 1,4 millió hektár szántó, 1,9 millió hektár rét, legelő, 0,1 millió hektár szőlő és gyümölcsös, 3,3 millió hektár erdőgazdaság. Magyarországon a megfelelő számok 4,6 – 1,1 – 0,3 – 1,8 millió hektár. Eszerint a szántóterület Magyarországon háromszor akkora, mint Ausztriában. Nálunk a mezőgazdaság részesedése a bruttó nemzeti termékből kétszer akkora, mint nyugati szomszédunknál, de még így is 3% alatt marad. A Nemzetközi Valutaalap 2009. évi adatai szerint az egy főre jutó nemzeti termék értéke Ausztriában 45 989, Magyarországon 12 927 dollár volt. (Kisebbség a különbség a vásárlóerővel korrigált értékek között, ami Ausztriában 38 839, Magyarországon 18 567 dollár volt.)⁴

A CIA World Factbook szerint⁵ az osztrák munkavállalók 5,5%-a a mezőgazdaságban, 27,5%-a az iparban, 67%-a a szolgáltatások területén dolgozott. Magyarországon ezek az arányok

1 <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00001&plugin=1> ■ 2 A 2008–2009 telén végzett EVS-vizsgálatot, amelyből dolgozatunk adatai származnak, mind Ausztriában, mind Magyarországon ezerfős, a felnőtt népességre reprezentatív mintán, azonos kérdőívvel végezték. Magyar eredményeiről olvasható: Rosta G. – Tomka M. (szerk.): *Mit értékelnek a magyarok? Az Európai Értékrend Vizsgálat 2008. évi magyar eredményei.* (Agóra IX.) Budapest, 2010, Faludi Ferenc Akadémia – OCIFE Magyarország. ■ 3 OECD Factbook 2010: Economic, Environmental and Social Statistics – OECD 2010 <http://www.oecd-ilibrary.org/docs/server/download/fulltext/302010061x1g117.xls?expires=1287046601&id=0000&accname=guest&checksum=3771AC3760940C5B24CF23DEC8ADB32B> ■ 4 BIP pro Kopf 2009 nach Ländern in der World Economic Outlook Database, April 2010 des Internationalen Währungsfonds ■ 5 <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/au.html> és <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/hu.html>

4,5; 32,1, illetve 63,4%. A munkavállalók gazdasági ágazatok szerinti csoportosítása azonban inkább el-, semmint felfedi a különbségeket. AZ EVS 2008 szerint az osztrák munkavállalók 34,3, a magyaroknak ellenben csak 18,3%-a önálló vagy rutinjellegű nem fizikai dolgozó. Ezzel szemben a munkások és mezőgazdasági fizikai dolgozók aránya az összes foglalkoztatottból Ausztriában 27,4%, Magyarországon viszont 44,5%. A besorolás minden bizonytalansága⁶ mellett az látszik, hogy Ausztriában az alkalmazottak és egyéb szellemi dolgozók alkotják a – legalább relatív – többséget, Magyarországon viszont a klasszikus értelemben vett munkások.

Az idézett CIA World Factbook szerint a munkanélküliek aránya 2009-ben Ausztriában 4,7% (2008: 3,86%), Magyarországon 10,8% (2008: 7,8%) volt. Ugyanezen forrás szerint a szegénységi küszöb alatt élők aránya Ausztriában (2004-ben!) 5,9%, Magyarországon (2010-ben!) 12% volt.

Nem független a gazdaság helyzetétől, de nem is magyarázható maradéktalanul azzal a születéskor várható élettartam. Ez jelentősen hosszabb Ausztriában, mint Magyarországon: a CIA World Factbook becslése szerint 2010-ben Ausztriában nőknél 82,56, férfiaknál 76,60, Magyarországon nőknél 77,87, férfiaknál 69,27 év.

Szinte mondani sem kell, hogy a két ország közötti eltérésekben múltbeli tényezők is közrejátszanak. Egyebek között ezek közé tartoznak Magyarország félgymarmati helyzete 1848 előtt, az ország megcsönkítése Trianonban és az 1945 utáni évtizedek kétféle történelme. És idetartoznak a gazdasági és életszínvonal múltbeli eltérései. Az EVS 2008-ban megkérdezett osztrákok egyharmada (39,5%), míg a magyaroknak több mint a fele (57,5%) emlékezett arra, hogy gyermekkorában igen nehezen éltek. Vagy megfordítva, az osztrákok fele (45,0%), míg a magyaroknak csak egynegyede (22,6%) emlékezett úgy, hogy az elkopott, elromlott tár-

gyak pótlása gyermekkorában szüleinek nem okozott nehézséget.

Pillanatnyilag Ausztria viszonylag nyugodalmass fejlődési szakaszban él. Magyarország viszont még nem tudta ledolgozni a pártállamból rámaradt anyagi, politikai, kulturális és egyéb terheket. Magyarország még küzd, hogy az európai politikai és gazdasági térség valóban egyenértékű tagjává váljék. A változás minden bizonnyal a kultúra és az emberek gondolkodása terén is kevésbé viharos Ausztriában, mint Magyarországon.

AZ EMBEREK KÖZÉRTETE ÉS KAPCSOLATI RENDSZERE

Az osztrákokat és a magyarokat megkülönbözteti az elégedettség vagy elégedetlenség elterjedtsége is. A magyarok az osztrákoknál nagyobb arányban panaszkodnak rossz egészségi állapotukról, és gyakrabban elégedetlenek munkájukkal és életükkel (lásd az 1. ábrát a 116. oldalon.). A pesszimista beállítottság nemcsak magyar, hanem évtizedek óta általános kelet-közép-európai sajátosság. Lehetséges, hogy a régió évszázados nehézségei is – immár szilárd gondolkodási mintává rögzült módon – hozzájárulnak a sötétben látáshoz. Jelenleg mindenestre elsősorban a rendszerváltás vesztesei, az idősebbek és a fizikai dolgozók elégedetlenek sorsukkal. Bizonyos, hogy az elégedetlenség nem magyarázható csupán gazdasági tényezőkkel. A társadalomszerkezeti okok közé tartoznak az Európához csatlakozásból adódó feszültségek és konfliktusok, a társadalmi különbségek és a munkanélküliség fokozódása. A strukturális tényezők a személyes életben fokozódó stresszterhelést okoznak, ami bizonyíthatóan hozzájárul egyrészt az egészség romlásához, másrészt az olyan egyéni feszültségkezelő technikák, mint az alkoholizálás és a dohányzás terjedéséhez.⁷

Az életformává vált elégedetlenség az emberi kapcsolatokat is megterheli. Tanulságosak az EVS 2008 két kérdésére kapott válaszok. Az el-

6 Más statisztikák ettől némileg eltérő adatokat közölnek. Számunkra itt a két ország munkavállalóinak azonos szempontok szerinti osztályozása, és ezáltal az összehasonlítás lehetősége a fontos. ■ 7 Tomka M.: Soziale Polarisierungen entlang unterschiedlicher Beurteilungskriterien. In Gabriel, I. – Bystricky, C. (Hg.): *Kommunismus im Rückblick – Ökumenische Perspektiven aus Ost und West (1989–2009)*. Ostfildern, 2010, Matthias-Grünwald-Verlag, 68–88.

ső kérdésre egy tízfokú skála használatával kellett válaszolni. A kérdés így szólt: „Gondolja, hogy a legtöbb ember megpróbálná Önt kihasználni, ha alkalma nyílna rá, vagy igyekeznének tisztességesnek lenni? Kérem, válaszadáshoz használja ezt a kártyalapot!” A második kérdés egy alternatívából állt: „Melyik véleménnyel ért Ön inkább egyet: (1) a legtöbb emberben meg lehet bízni, vagy (2) az ember nem lehet elég óvatos másokkal szemben?”

Azt, hogy őt „a legtöbb ember megpróbálná kihasználni, ha alkalma nyílna rá”,⁸ viszonylag kevesen gondolják, de Magyarországon közel kétszer annyian (36,4%), mint Ausztriában (20,7%). A második kérdésnél a válaszadók abszolút többsége mindkét országban óvatosságot tanácsolt. De azt, hogy a legtöbb emberben meg lehet bízni, Ausztriában közel kétszer annyian (36,4%) vélték, mint Magyarországon (21,0%). Ausztriában a mások iránti bizalom, Magyarországon a másoktól való félelem az, ami a másik országhoz képest erős.

Nem ugyanazoktól az embercsoportoktól idegenkednek az osztrákok és a magyarok. Az EVS 2008 azt tudakolta, hogy a megkérdezettek mifajta embereket nem szeretnék szomszédjuknak. Tizennégy embercsoportot soroltak fel, amelyeket említeni lehetett. Ausztriában nem volt olyan kategória, amelyet a népességnek több mint kétharmad része kiválasztott volna, de olyan sem, amelyet legalább 15% ne említett volna (lásd a 2. ábrát a 116. oldalon).

Magyarországon élesebbek a különbségek. Itt voltak olyan csoportok, amelyeknek tagjait a megkérdezettek 80-90 százaléka nem szeretné szomszédjának, és voltak olyanok, amelyekről az emberek kevesebb mint 10%-a idegenkedett. Az osztrákok (a drogosokon, alkoholistákon és büntetett előéletűeken túl) főleg a szélsőjobb- és szélsőbaloldali extremistákat és a pszichés betegeket utasítják el. A magyaroknak ezzel a három csoporttal szemben kevesebb a fenntartásuk, viszont többségük nem szeretne szomszédjának drogos, alkoholista, büntetett előéletű, cigány, AIDS-es, homosze-

xuális embert. A két ország összehasonlításában Ausztria egyes politikai szélsőségek (és a muszlimok, a zsidók és a színes bőrűek), Magyarország az aszociális magatartások elutasításával tűnik ki.

A MUNKÁVAL KAPCSOLATOS VÉLEMÉNYEK

Arra a kérdésre, hogy az embereknek mi a legfontosabb, osztrákok és magyarok egyaránt a családot említették elsőnek. Második helyre Ausztriában a barátok, Magyarországon a munka került.

Az EVS 2008 feltételezte, hogy az emberek arra akarják nevelni gyermekeiket, amit az életben a legfontosabbnak tartanak. Ezért megkérdezte, hogy tizenegy célkitűzés vagy magatartásmód közül melyek elsajátítására kell különösen törekedni a gyermeknevelésben. A „munka, szorgalom” Ausztriában az utolsó előtti, Magyarországon a harmadik helyre került.

A munkahely megítélésekor az osztrákoknak a munkaviszony biztonsága, a munka érdekes volta, a jó fizetés, a kellemes munkatársak egyformán fontos dolgok, és csak kicsit kevesebben említették az olyan további tényezőket, mint hogy a munka feleljen meg az ember képességeinek, az ember érezhesse, hogy megvalósított valamit, a munkatársakat egyenlő bánásmódban részesítsék stb. Magyarországon a jó keresetet és a munkahely biztonságát kiugróan sokan, a tevékenység érdekes voltát, azt, hogy új szakmai tudásra lehessen szert tenni benne, a kezdeményezés lehetőségét és a fontos döntésekbe való beleszólás lehetőségét – az osztrákokhoz viszonyítva – feltűnően kevesen említették (lásd a 3. ábrát a 117. oldalon).

Ez az eltérés összhangban van az Inglehart-tézissel.⁹ Inglehart azt mondja, hogy „hiánytársadalmakban” a létbiztonság megteremtését és fenntartását szolgáló értékek a legfontosabbak, míg a „jóléti társadalmakban” a létbiztonság magától értetődő adottság, aminek a megszerzése nem igényel külön erőfeszítést, és ezért ott

⁸ Itt az ehhez a válaszlehetőséghez közelebb négy skálapont választásait összegeztük (a tízes skála két középső pozícióját semlegesnek vagy bizonytalanak ítéltve). ■ ⁹ Inglehart, R.: *Kultureller Umbruch*. Frankfurt–New York, 1989, Campus.

az önkibontakoztatás, az igazságosság, a társadalmi hasznosság és egyéb értékek is hangsúlyt kaphatnak. Az értékek különbözősége aztán különböző társadalmi igényekkel és magatartásmódokkal jár.

A POLITIKÁVAL ÉS KÖZÉLETTEL KAPCSOLATOS BEÁLLÍTOTTSÁGOK

Sok tényező formálja az emberek társadalmi-politikai véleményeit, viselkedését. Történelmi, gazdasági, kulturális és a személyes emlékekből táplálkozó okok egyaránt szerepet játszhatnak. Az évszázados Habsburg-uralom Magyarországon bizalmatlanná tett a politika iránt. Ugyanebbe az irányba hatott a polgárság kis létszáma és kis jelentősége, valamint a mezőgazdaság és a parasztság meghatározó volta. A kálvinizmus az individualizmust és a fennálló viszonyokkal szembeni ellenzéki séget erősítette. Végül a pártállam nagy erőfeszítéseket tett, hogy korlátozza az emberek önállóságát és kezdeményezéseit, és visszahúzódnak magánzókká tegye őket. Nem tudjuk pontosan meghatározni, hogy a különböző tényezőknek mekkora a szerepük abban, hogy az emberek visszahúzódtak a magánéletbe. Az EVS 2008 mindenestre – sok korábbi kutatással összhangban – azt jelzi, hogy Magyarországon fejletlen a civil társadalom, és az emberek viszonylag (Ausztriához képest) nagymértékben háttal fordítanak a politikának. Ezzel együtt jár a demokráciával szembeni bizalmatlanság és – furcsa módon – a központosított állam iránti rokonszenv.

A politikai folyamatok iránti érdeklődés Ausztriában minden jel szerint erősebb, mint Magyarországon. A politikát saját életében kétszer annyi osztrák (11,1%) tartja *nagyon* fontosnak, mint ahány magyar (5,2%). Ausztriában háromszor annyian (20,2%) mondják, hogy őket nagyon érdekli a politika, mint Magyarországon (7,3%). Gyermekekorában apjával és anyjával másfélszer annyi osztrák (32,2%, illetve 19,1%), mint ahány magyar (21,0% és 14,0%) beszélgetett politikáról. Jelenleg több mint kétszer annyi osztrák (17,5%), mint ahány magyar (7,5%) szokott barátaival politikáról beszélget-

ni. A tömegkommunikációban az osztrákoknak több mint a fele (53,5%), de a magyaroknak csak erős egyharmada (38,8%) figyeli minden nap a politikai híreket.

Még jelentősebbek a közéleti és politikai aktivitásban mutatkozó különbségek. Az osztrákok több mint negyede (27,87%), a magyaroknak csak tizedrésze (11,8%) tevékenykedik valamilyen társaságban vagy szervezetben. Aláírásgyűjtésben az osztrákok fele (49,1%), a magyaroknak kevesebb mint egyhatoda (15,0%), valamilyen bojkottban az osztrákok egytizede (9,4%), a magyaroknak csupán 2,0%-a, engedélyezett tüntetésen az osztrákok hatoda (16,2%), a magyaroknak 4,0%-a vett már részt. Megfordítva, a politika iránt egyáltalán nem érdeklődők aránya Magyarországon kétszer akkora, mint Ausztriában (lásd az 1. táblázatot a 120. oldalon).

Azzal a kijelentéssel, miszerint „lehet, hogy a demokráciának is vannak hiányosságai, mégis jobb, mint bármilyen más kormányzati rendszer”, az osztrákok 54,9%-a, a magyarok 28,8%-a ért egyet teljesen (részben egyetért ezen túl az osztrákok további 37,0, a magyarok további 53,4%-a). Megfordítva, az előbbi mondattal nem ért egyet az osztrákok 8,1, viszont a magyarok 17,8%-a. A nagy eltérések ellenben nem az elvi és elméleti állásfoglalásokban, hanem a gyakorlat megítélésében mutatkoznak. Ausztriában valamivel nagyobb a demokráciával elégedettek (53,4%), mint az elégedetlenek (46,6%) aránya. A demokrácia magyarországi fejlődésével ellenben az itt élőknek csak egyötöde (20,6%) elégedett, négyötöde (79,4%) viszont elégedetlen. Az osztrákok egyötöde (19,2%), míg a magyarok 43,2%-a van azon a véleményen, hogy a demokráciában a gazdaság rosszul működik. Nyugati szomszédunknál a népesség 48,3%-a, nálunk 63,3%-a szerint a demokráciák határozatlanok, és túl sok bennük a civakodás. Végül az osztrákok egyötöde (20,8%), míg a magyaroknak közel a fele (45,3%) szerint a demokráciák nem jók a közrend fenntartásában.

Persze kérdés, hogy mi lehetne jobb, mint a demokrácia. Mind az osztrákok, mind a magyarok nagy többsége (77,3, illetve 72,9%) rosszabbnak tartana egy olyan erőskezű veze-

tőt, akinek nem kell törődnie az országgyűléssel és a választásokkal. Még határozottabban elutasítják az emberek (Ausztriában 93,1, Magyarországon 93,8%) a hadsereg esetleges uralmát. Mindkét társadalom számára az az igazán vonzó alternatíva, hogy ne a kormány, hanem szakemberek hozzák meg azokat a döntéseket, amelyeket az ország számára a legjobbnak tartanak. Ezt az osztrákok több mint fele (57,7%), a magyarok több mint négyötöde (84,1%) támogatja.

Az osztrákok és a magyarok mást tartanak az elkövetkező évtizedben megoldandó legfontosabb feladatnak. Négy válaszlehetőség megadása esetén az osztrákok véleménye eloszlik három feladat között. Egyharmaduk (32,7%) elsőnek az áremelkedés elleni harcot, valamivel kisebb részük (28,0%) az embereknek a politikai döntésekbe való bevonását és még kisebb részük (26,8%) a rend megőrzését említi. A negyedik célkitűzést, a szólásszabadság védelmét csak egy sokkal kisebb csoport (12,5%) tartja a legfontosabbnak. A magyarok számára a legfontosabb feladat a rend megőrzése az országban. Minden második ember (46,7%) ezt teszi az első helyre. Az embereknek a politikai döntésekbe való bevonását Magyarországon nagyjából ugyanannyian (29,6%) tartják a legfontosabbnak, mint Ausztriában. Az infláció leküzdését csak a társadalom egyötöde (19,1%), a szólásszabadság védelmét csak minden huszadik magyar ember (4,6%) tartja a következő évtized elsősorban megoldandó feladatának.

A bal- vagy jobboldali politikai beállítottságot kifejező tízfokú skálán a középvonaltól balra sorolta magát mindkét társadalom kétharmada (az osztrákok 66,1, a magyarok 67,2%-a). A skála két végén levő három-három pozíció, azaz a politikai irányultság határozottabb hangsúlyozásának az összehasonlítása alapján az osztrákok inkább bal-, a magyarok inkább jobboldaliek. A fogalmak jelentése azonban kétséges (esetleg a megkérdezettek számára is). A kép értelmezéséhez további véleményeket is figyelembe kell venni.

Az osztrákok és a magyarok nagy többségükben egyetértettek abban, hogy a munkanélkülieknek, ha nem akarják elveszíteni a munka-

nélküli-támogatást, minden felkínált állást ellene fogadniuk (az osztrákok 73,0, a magyarok 75,6%-a szerint). Abban is nagy az egyetértés, hogy a jövedelmeket egyenlőbbé kell tenni (az osztrákok 83,2, a magyarok 74,3%-a szerint). Egyéb kérdésekben ellenben eltérnek a vélemények.

Az osztrákok háromnegyede (73,3%), de a magyaroknak csupán bő fele (57,8%) gondolja, hogy nem az államnak, hanem inkább az egyéneknek kellene nagyobb felelősséget vállalniuk az emberekről való gondoskodásban. Az osztrákok kétharmada (65,2%), a magyaroknak csupán kétötöde (39,6%) mondja, hogy az államnak több szabadságot kellene adni a vállalatok számára. Ezzel szemben Ausztriában csak egy kisebbség, Magyarországon viszont jelentős többség követeli, hogy az állam hatékonyabban ellenőrizze a vállalatokat. Végül, míg az osztrákok közel háromnegyede (72,5%), a magyaroknak kevesebb mint a fele (45,4%) szerint kellene a magántulajdon arányát növelni az üzleti szférában és az iparban. A magyarok többsége (54,7%) azt tartja, hogy e két szférában az állami tulajdon arányát kellene növelni. A magyarok jelentős része láthatóan elégedetlen a rablókapitalizmus itt megvalósult gyakorlatával.

Az EU-hoz csatlakozás és az abban való részvétel mindkét országban félelmeket keltett. Mindkét társadalom háromnegyede (az osztrákok 70,5, a magyarok 76,4%-a) a szociális biztonság, mindkét társadalom több mint fele (az osztrákok 56,7, a magyarok 62,2%-a) a nemzeti identitás elvesztésétől fél. Az osztrákok kétharmada (69,4%), a magyarok négyötöde (80,3%) tart attól, hogy az EU egyre többbe kerül az országnak. Az osztrákok bő fele (53,6%), a magyarok kétharmada (64,8%) attól tart, hogy az EU-ban való részvétel miatt csökken az ország nemzetközi befolyása. Végül az osztrákok 76,5, a magyarok 85,5%-a a munkahelyek elvesztésétől fél az EU-ban való részvétellel kapcsolatban. Figyelemreméltó, hogy milyen kicsinyek a különbségek a két ország adatai között. Az EU-val kapcsolatos félelmek kevéssé függenek az ország gazdasági szerkezetétől vagy politikai történetétől.

A CSALÁDDAL, A NEMI SZEREPEKKEL ÉS A NEMZEDÉKEK KÖZÖTTI VISZONNYAL KAPCSOLATOS VÉLEMÉNYEK

Már szóba került, hogy a családot mindkét társadalom a legnagyobb értéknek tekinti. Ezen túlmenően azonban számos vonatkozásban eltér az osztrákoknak és a magyaroknak a házasságról, a nemi szerepekről, a gyermekekről és a nemzedékek közötti kapcsolatokról való véleménye.

Az EVS 2008-ban megkérdezett osztrákok nagyobbik fele (58,1%), a magyarok egyharmada (32,2%) élt együtt jelenlegi férjével/feleségével a házasságkötést megelőzően. Az osztrákok négyötöde, a magyarok kétharmada mondja, hogy semmi kivetnivaló nincs abban, ha két ember együtt él házasság nélkül. (Maradéktalanul egyetért az osztrákok 52,1, a magyarok 32,2%-a, bizonyos fenntartásokkal, de egyetért az osztrákok további 29,1, a magyarok 38,1%-a.) Ezt a véleményt erősíti, hogy az osztrákok 28,4, a magyarok 19,0%-a a házasságot idejétmúlt intézménynek tartja (és az emberek további 5,6, illetve 1,7%-a bizonytalan ebben a kérdésben).

A házasság előtti és a házasságon kívüli együttélést az osztrák közvélemény valamivel inkább elfogadja, mint a magyar. A különbség ellenben csökken. Jelenleg az özvegy, elvált és különélő osztrákok egyötöde (20,5%) és a nőtlen vagy hajadon osztrákok negyede (26,3%) él együtt egy partnerrel. Magyarországon az arányok hasonlóak (17,7, illetve 30,9%).

Az osztrákok relatív többségének (48,6%) és a magyarok túlnyomó többségének (87,2%) az a véleménye, hogy a boldogsághoz szükség van a házasságra vagy egy tartós és stabil partnerkapcsolatra. De ezzel az állítással az osztrákoknak csupán egyhatoda (16,6%), míg a magyarok fele (51,0%) ért egyet maradéktalanul. Megfordítva, az osztrákok negyede (25,7%), míg a magyaroknak csak 5,1%-a az előbbi mondatot teljesen elutasítja. Az osztrákok a boldogságot kevésbé kötik maradandó párkapcsolathoz, mint a

magyarok. Ez az elvi állásfoglalás azonban kevésbé tükröződik az egyedülállók arányának különbségében. Ez az arány az osztrák felnőtt népességben csak kevéssel magasabb (41,5%), mint a magyar népességben (37,5%).

Ausztriában és Magyarországon meglehetősen hasonlóak a vélemények arról, hogy mi kell egy jó házassághoz. Van azonban néhány figyelemreméltó eltérés. Az osztrákok a magyaroknál gyakrabban sorolják a jó házasság feltételei közé a hűséget, az azonos társadalmi származást, a közös vallásos hitet, a készséget arra, hogy a férj és a feleség között felmerülő problémákat megbeszéljék, valamint hogy mindenkinek legyen valamennyi ideje a saját barátaira és személyes hobbijaira. A magyarok az osztrákokhoz képest gyakran említik a jó házasság feltételei között a gyermek(ek)et, a megfelelő jövedelmet, a megfelelő lakást és a háztartási teendők megosztását.

A születések gyakorisága Ausztriában és Magyarországon hasonló.¹⁰ Annál feltűnőbb, hogy szóban az osztrákok a magyaroknál kevésbé tartják szükségesnek a gyermeket az élet teljessé válásához (lásd a 2. táblázatot a 120. oldalon).

Mindkét országban általános (Ausztriában 90,7%, Magyarországon 95,5%) az a vélemény, hogy mindenkinek magának kell eldöntenie, akar-e gyermeket, vagy sem. Ugyanakkor az osztrákok negyede (24,6%), a magyarok harmada (35,6%) azzal is egyetért (illetve megfordítva, 50,3, illetve 39,1% nem ért egyet azzal), hogy a gyermekvállalás a társadalommal szembeni kötelesség. Nagyobb és talán jelentősebb különbség mutatkozik a két ország között a magzatelhajtás kérdésében, amiben az osztrák közvélemény kevésbé megengedő, mint a magyar (lásd a 3. táblázatot a 120. oldalon).

Az osztrák és a magyar közvélemény azonos arányban ért egyet azzal, hogy ahhoz, hogy egy nő független legyen, a legjobb, ha állása van (Ausztria: 84,7%, Magyarország: 81,4%), mint ahogyan azzal is, hogy a háziasszonyi élet éppen annyi önmegvalósítást ad, mint a pénzért vég-

10 A különböző statisztikák adatai között némi eltérést okoz, hogy a születési arányt ezer nőre (ebben az esetben az idősebb nők nagyobb aránya miatt Ausztria kissé lemarad), vagy ezer szülőképes korú nőre vonatkoztatják-e (ebben az esetben Magyarország marad le Ausztria mögött).

zett munka (Ausztria: 58,0%, Magyarország: 56,5%). Azt az állítást azonban, hogy „lehet munkát vállalni, de amit egy nő igazán akar, az az otthon és a gyermekek”, a magyaroknak kétharmada (65,8%), ám az osztrákoknak csak a fele (49,0%) fogadja el. Ezt lehetne úgy értelmezni, hogy mindennek ellenére a magyarok az osztrákoknál erősebben pártolják a családayasszonyt. Ez a következtetés ellenben csak kiegyesíttésekkel igaz.

Az osztrákok és a magyarok hasonló (78,8, illetve 72,5%-os) arányban vélik, hogy az apák éppúgy képesek gyermekeikről gondoskodni, mint az anyák. Mindkét ország lakói többségének, de Magyarországon ezen belül is valamivel többeknek az a véleményük, hogy a család jövedelméhez a férjnek és a feleségnek egyaránt hozzá kell járulnia (Ausztria: 82,9, Magyarország: 93,6%), és hogy a férfiaknak ugyanannyi felelősséget kell vállalniuk az otthonért és a gyermekekért, mint a nőknek (Ausztria: 84,6, Magyarország: 97,8%). Az utóbbi esetekben mutatkozó különbségek tovább élesednek, ha a határozott ellenvéleményeket nézzük. Minden hatodik osztrák (17,1%) és minden huszadik magyar (6,4%) nem ért egyet azzal, hogy a férjnek és a feleségnek egyaránt hozzá kellene járulnia a család jövedelméhez. Sőt, minden hatodik osztrák (15,4%), de csak minden ötvenedik magyar (2,2%) azt is elutasítja, hogy az otthonért és a gyermekekért a férfiaknak ugyanannyi felelősséget kellene vállalniuk, mint a nőknek. A nemek egyenlőségét – legalábbis verbális szinten – az osztrákok valamivel kevésbé képviselik, mint a magyarok.

A két országban a generációk kapcsolatát is eltérően értelmezik. Többféle megközelítés azonos eredménnyel jár. Magyarországon mintegy 20%-kal többen vannak, akik a szülőknek a gyermekekkel szembeni, vagy megfordítva, a felnőtt gyermekeknek megidősödött szüleikkel szembeni felelősségét elfogadják (lásd a 4. táblázatot a 121. oldalon). A magyarok a nemzedékek közötti szolidaritást az osztrákoknál nagyobb arányban tekintik erkölcsi kötelességüknek (miközben lehetséges, hogy az osztrákok könnyebb lélekkel hagyatkozhatnak a jobban el látott szociális intézményekre).

AZ EGYÉNI ÉS A KÖZERKÖLCCSEL KAPCSOLATOS VÉLEMÉNYEK

A modern kor, az állandó változás és a pluralizmus sokfélesége ugyancsak próbára teszi az elv-etikát. Csökken azoknak az embereknek az aránya, akik azt hiszik, hogy az általuk vallott normák és erkölcsi előírások minden helyzetben nyilvánvaló és egyértelmű eligazítást adnak. Ausztriában az emberek egyötöde (19,1%), Magyarországon egytizede (10,4%) vallja, hogy „teljesen egyértelmű irányelvek vannak arról, hogy mi a jó és mi a rossz. Ezek a körülményektől függetlenül mindig, mindenkire érvényesek.” Mindkét országban az emberek többsége, Ausztriában 42,8, Magyarországon 54,1%-a az előbbivel ellentétes véleményen van. Szerintük „soha nem lehet teljesen egyértelmű irányelveket megszabni arról, hogy mi a jó és mi a rossz. Hogy mi a jó és mi a rossz, az teljesen az adott körülményektől függ.” Végül mindkét ország népességének harmada köztes véleményen van, miszerint „teljesen egyértelmű irányelvek vannak arról, hogy mi a jó és mi a rossz. Azonban az ezektől az irányelvektől történő eltérést néha indokolják bizonyos különleges körülmények.” Összességében az osztrákok a magyaroknál valamivel nagyobb arányban vallják az abszolút normák létét, vagy megfordítva, a magyarok között elterjedtebb az erkölcsi relativizmus.

Az EVS 2008 két úton törekedett az emberek értékeinek és erkölcsi beállítottságának felderítésére. Egyrészt azt feltételezte, hogy az emberek gyermekeiket jóra akarják nevelni, megfordítva: amire gyermekeiket a leginkább nevelni akarják, azt tartják leginkább jónak. Másrészt megkérdezte egy sor cselekedet és magatartás megengedhetőségét vagy meg nem engedhető voltát. A kapott válaszok a két társadalom erkölcsi felfogásának bizonyos eltéréseit mutatják.

Ausztriában és Magyarországon egyaránt a gyermeknevelés fő célkitűzései közé tartozik a felelősségérzés, a jó modor, mások tisztelete és az önállóság. Valamivel kisebb jelentőséget tulajdonítanak a takarékoságnak. Alarendelt jelentőségű az elszántság és az állhatatosság, a képzelőerő és a vallásos hit. Ausztriában a legkevésbé fontosnak ítélt nevelési célkitűzések közé került a szor-

galom és a munka, az engedelmesség és az önzetlenség, amelyek a magyarok számára kiemelten fontosak. Az osztrák értékrendben a felelősségvállalás, az önállóság és a tolerancia, a magyarban az engedelmesség, az önzetlenség és a kemény munka kap a másik országénál nagyobb hangsúlyt (lásd a 4. ábrát a 118. oldalon).

Közvetlenül erkölcsi döntésekre irányult az EVS 2008-nak az a kérdéssora, amely bizonyos cselekedetek vagy magatartások megengedhetőségét vizsgálta. A két országból származó válaszokat összehasonlítva a legáltalánosabban érvényesülő tendencia az osztrákok viszonylag megengedőbb beállítottsága (lásd az 5. ábrát a 119. oldalon). Ezen az általános összefüggésen túl megjegyzendő, hogy az osztrákok a magyaroknál sokkal általánosabban megengedhetőnek ítélik a homoszexualitást, a prostitúciót, az öngyilkosságot, a számla nélküli fizetést, hogy ezáltal az adózást megkerülhessék, a házasságtörést, az adócsalást és az állami juttatások jogtalan igénybevételét. A magyar közvélemény – ha a válaszokat egyrészt az osztrákokhoz, másrészt az egészében kevésbé megengedő hazai mércéhez mérjük – a halálbüntetés, a mesterséges megtermékenyítés és a válás, és valamivel kisebb mértékben, de az abortusz, az eutanázia és az alkalmi szexuális kapcsolat kérdésében is viszonylag megengedő.

A VALLÁSSAL ÉS HITTEL KAPCSOLATOS BEÁLLÍTOTTSÁGOK

A vallásra vonatkozó vélemények és magatartások terén kettős tendencia érvényesül. Egyrészt több osztrák (82,8%), mint magyar (54,7%) mondja magát valamely egyház tagjának, és több osztrák (64,1%), mint magyar (55,0%) mondja, hogy vallásos. Ausztriában magasabb a templomba járók aránya (hetente: 16,6, legalább havonta: 28,9%), mint Magyarországon

(9,0, illetve 15,4%). A különbségben a negyvenéves kommunista uralom is szerepet játszhat, hiszen az osztrákok 11,4, de a magyarok 30,3%-a emlékszik úgy, hogy tizenkét éves korában soha nem járt templomba. Jelenleg az osztrákok negyede (25,2%), míg a magyarok harmada (33,7%) mondja, hogy soha nem imádkozik. A hitekkel kapcsolatban hasonló a tendencia, bár kisebbek az eltérések (lásd az 5. táblázatot a 121. oldalon).

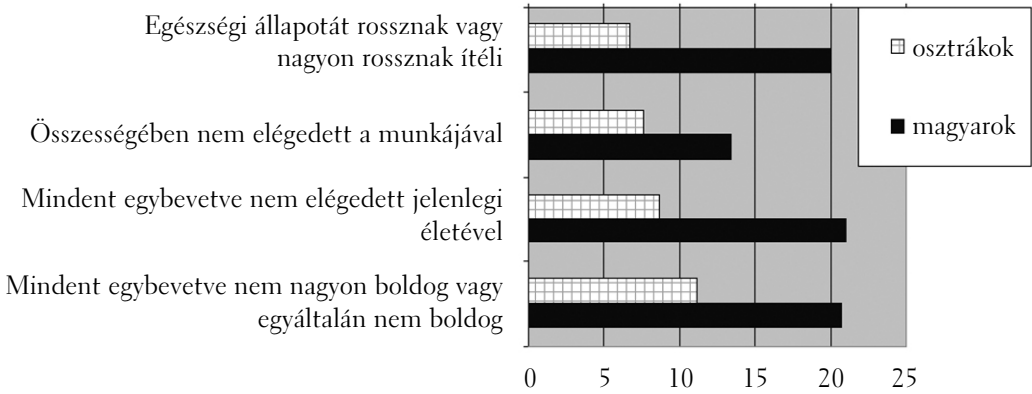
Másrészt az osztrákok erősebb vallásosságát mutató kép módosul, ha figyelembe vesszük a vallásosság tartalmát és jellegét. A magát éppen egy felekezet tagjának valló osztrákok közel fele (46,7%), míg az egyháztag magyaroknak csak egyharmada (37,9%) azt mondja, hogy egyházak és vallásos szertartások nélkül, a maga módján teremt kapcsolatot a Teremtővel.

Az istenhit önmagában is egy olyan pont, amely a felszínes besorolásokat átalakíthatja. A magát istenhívőnek mondó osztrákoknak csupán egyharmada (de a magyaroknak kétharmada) hisz a kereszténység személyes Istenében. Az osztrákok többsége Istent valamilyen személytelen erőnek vagy szellemnek tartja.¹¹ Ha ellenben az Istenről való különféle felfogásokat is figyelembe vesszük, akkor az derül ki, hogy bár egyfelől a semmiféle istenben nem hívók Magyarországon másfélszer annyian (15,2%) vannak, mint Ausztriában (10,23%), másfelől a magyarok kétötöde (42,8%), de az osztrákoknak csak egynegyede (28,3%) hisz a személyes Istenben.

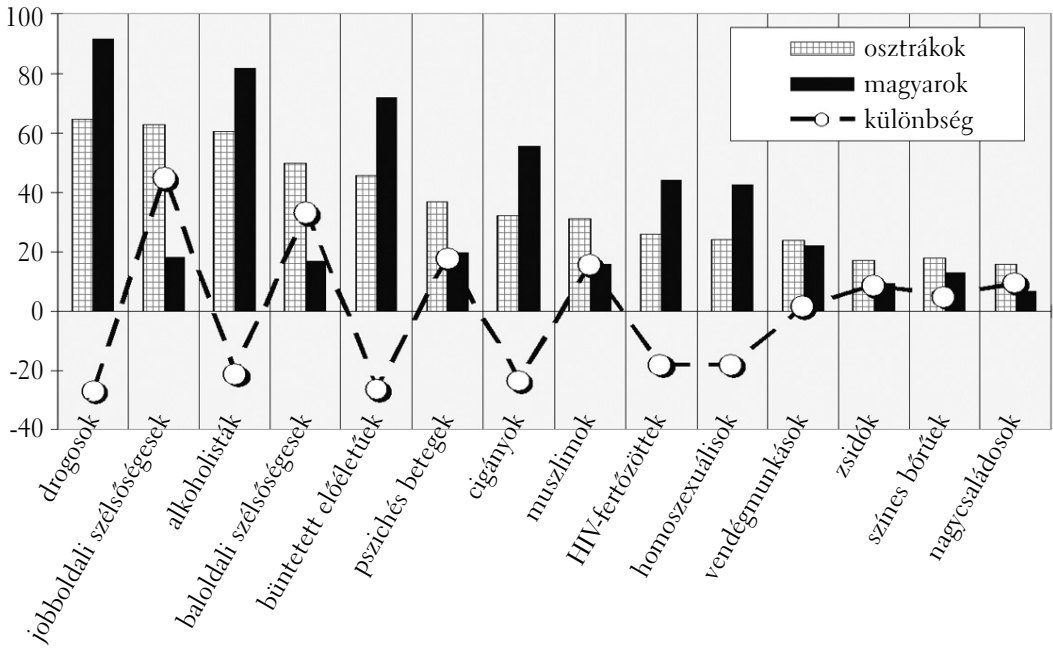
Az előbbi adatok ismeretében nem meglepő az egyéb heterodox hitek léte. Az osztrákok hatoda (17,6%) és a magyarok tizedrésze (10,0%) határozottan hiszi, hogy kabalája segítheti vagy védheti.¹² Úgy látszik, hogy a vallásosság esetenként eltávolodik az egyháziilag rögzített mintáktól – Ausztriában valamivel gyakrabban, mint Magyarországon.

11 Az EVS 2008 kérdése így hangzott: „A következő állítások közül melyik áll a legközelebb az Ön hitéhez? (1) Van egy személyes Isten; (2) Van valamilyen szellemi lény vagy életerő; (3) Valójában nem is tudom, hogy mit gondoljak; (4) Nem hiszem, hogy létezne valamilyen isten, szellemi lény vagy életerő.” ■ 12 A hitet vagy nem hitet kifejező válaszokat egy tízfokú skálán lehetett megadni, ahol az első pozíció azt jelentette, hogy „határozottan nem hiszi”, az utolsó pedig, hogy „határozottan hiszi”. Itt az utolsó három pozícióra adott válaszok összegeként képzett adatról beszélünk.

1. ábra: Azon osztrákoknak és magyaroknak az aránya, akik egészségi állapotukat rossznak tartják, illetve akik nem elégedettek munkájukkal és életükkel, és nem boldogok

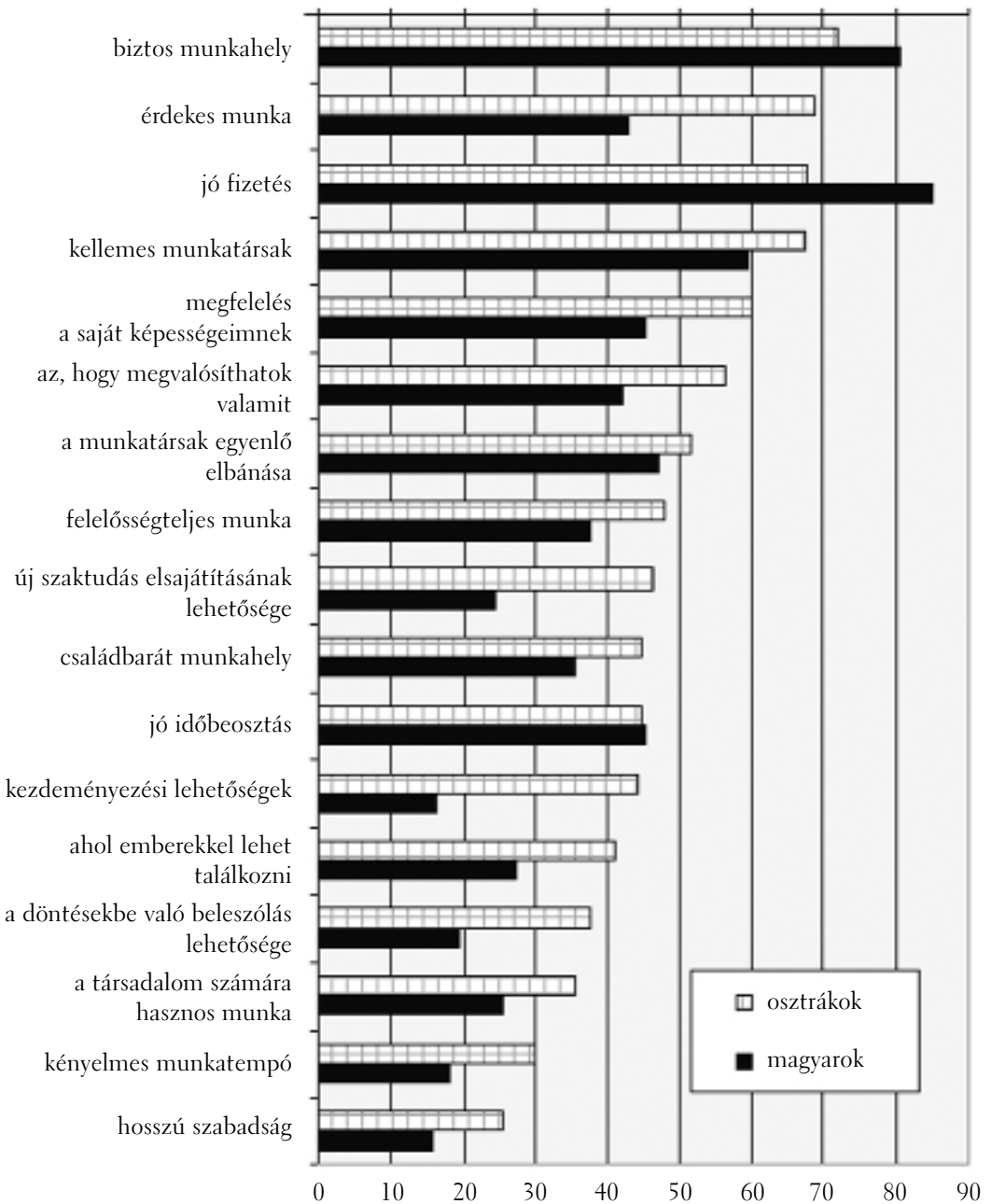

2. ábra: Azoknak az osztrákoknak és magyaroknak az aránya, akik bizonyos embercsoportok tagjait nem szeretnék szomszédjuknak

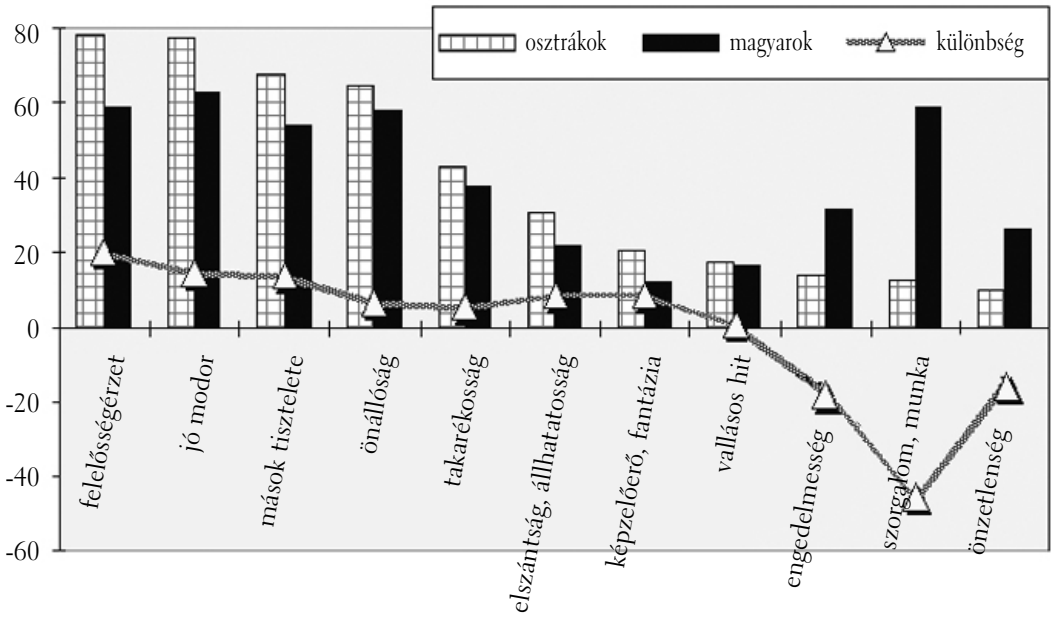
Értékválások

3. ábra: A kereső munka megítélésénél figyelembe vett kritériumok említésének gyakorisága az osztrák és a magyar népességben

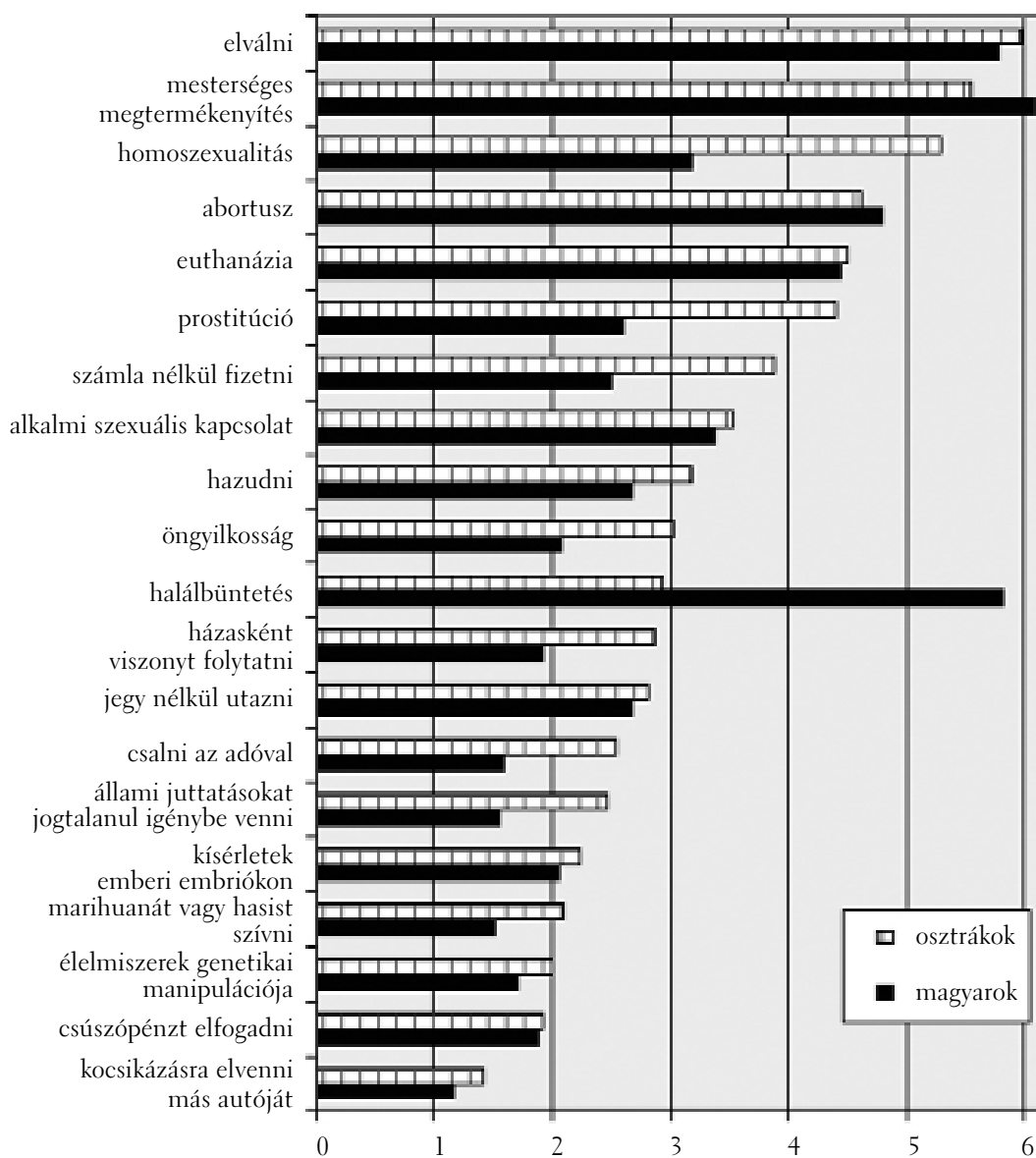
Értékváltsók

4. ábra: Egyes nevelési célkitűzések említésének gyakorisága¹
és az osztrák és a magyar arányok különbsége

¹ Azonos számú válaszra standardizált értékek

5. ábra: Egyes cselekedetek átlagos megengedhetősége¹
az osztrák és a magyar népesség körében

¹ Az 1-től 10-ig terjedő osztályzatok átlagértéke. 1 = „soha nem engedhető meg”; 10 = „mindig megengedhető”

1. táblázat: Osztrákok és magyarok politikai érdeklődésének mutatói

	Osztrákok	Magyarok	Magyarok az osztrákok százalékában
Egyáltalán nem érdeklő a politika	15,1	27,5	182
Saját életében a politikát egyáltalán nem tartja fontosnak	16,6	32,3	199
Amikor tizennégy éves volt, otthon anyjával sohasem beszélt politikáról	60,0	70,6	118
Amikor tizennégy éves volt, otthon apjával sohasem beszélt politikáról	44,6	61,8	139
Barátaival sohasem beszélget politikáról	19,6	36,5	186
A rádióban, televízióban, sajtóban sohasem vagy ritkábban mint hetente figyeli a híreket	13,2	28,0	212

2. táblázat: Azoknak az embereknek az aránya, akik szerint szükség van gyermekre ahhoz, hogy az embernek teljes legyen az élete

Véleménye szerint...	Osztrákok	Magyarok	Magyarok az osztrákok százalékában
...egy nőnek szüksége van gyermekre ahhoz, hogy teljes legyen az élete	36,1	86,8	240
...egy férfinak szüksége van gyermekre ahhoz, hogy teljes legyen az élete	32,1	69,0	215

3. táblázat: Azok aránya, akik bizonyos körülmények között helyeslik a terhességmegszakítást

Helyesli a terhességmegszakítást, ha...	Osztrákok	Magyarok	Magyarok az osztrákok százalékában
...a nő nincs férjnél	42,4	60,4	142
...egy házaspár nem akar több gyermeket	43,0	72,0	167

Értékválások

4. táblázat: Azok aránya, akik feltétlen felelősséget éreznek gyermekeik/szüleik iránt

Egyetért azzal, hogy...	Osztrákok	Magyarok	Magyarok az osztrákok százalékában
„...a szülőknek kötelességük, hogy mindent megtegyenek gyermekeikért, még jólétük és kényelmük árán is” ²	58,2	76,5	131
„...függetlenül attól, hogy milyen hibáik és erényeik vannak a szüleinknek, mindig szeretnünk és tisztelnünk kell őket” ³	52,9	75,4	143
„...ha egy szülő gyenge vagy nagybeteg, akkor leginkább a felnőtt gyermek kötelessége az ő gondozása” ⁴	57,4	79,6	139
„...a felnőtt gyermekeknek kötelességük hosszú távú gondoskodást nyújtani a szüleiknek, még saját jólétük és kényelmük árán is” ⁵	36,7	57,5	157

5. táblázat: A hithez tartozó különféle tételekben hívők aránya

Hisz...	Osztrákok	Magyarok	Magyarok az osztrákok százalékában
Istenben	79,6	71,2	89
...a halál utáni életben	60,5	35,6	59
...a bűnben	56,5	52,7	93
...a mennyben	40,7	34,9	86
...a pokolban	27,1	25,8	95
...a reinkarnációban	27,4	22,9	84

2 Az alternatív válaszlehetőség úgy hangzott, hogy „A szülőknek megvan a saját életük. Nem lehet tőlük elvárni, hogy feláldozzák saját jólétüket és kényelmüket gyermekeikért”. ■ 3 Az alternatív válaszlehetőség úgy hangzott, hogy „Senki sem köteles szeretni és tisztelni a szüleit, ha ők ezt nem érdemelték meg viselkedésükkel és magatartásukkal”. ■ 4 Ezzel a kijelentéssel kapcsolatban az egyetértést vagy egyet nem értést kifejező ötfokú skálán lehetett állást foglalni. Az itt megadott értékek a két különböző erősségű, egyetértő válasz összegeiből adódtak. ■ 5 Az alternatív válaszlehetőség úgy hangzott, hogy „A felnőtt gyermekeknek saját életük van, és nem szabad elvárni tőlük, hogy feláldozzák saját jólétüket és kényelmüket a szüleik kedvéért”.